

דברים לזכרו של פרופסור בלאו ז"ל

מאת **חנוך גמליאל**, ראש החוג ללשון העברית במכללה האקדמית הרצוג וחבר האקדמיה

ז' במרחשוון תשפ"א

השבוע נפרדנו ממלומד דגול, חוקר מזהיר, מורה מעולה, ואיש יקר מאוד, מורי ורבי פרופסור יהושע בלאו ז"ל, אשר נפטר בשיבה טובה בביתו. זכיתי ללמוד אצלו גם בתואר הראשון וגם בתואר השני, וזכיתי שינחה אותי בעבודת הגמר של התואר השני. הרבה מאוד למדתי ממנו, וברצוני לשתף אתכם בכמה דברים אודותיו.

יש בעולם האקדמי הרבה חוקרים ומלומדים, אך מעטים מהם הם אלה אשר משאירים חותם לדורות, ואשר מפעלם המחקרי יוצא דופן. כזה היה בלאו.

מפעלותיו המחקריים עיקרם בשפות השמיות ובפרט בערבית ועברית, אך נופם מתפשט גם לתחומי הבלשנות הכללית. הוא הקים את מקצוע "הערבית היהודית", וליתר דיוק: הערבית הבינונית, והראה שכבר כמאה שנים אחרי עליית האסלאם השתמשו דוברי הערבית בלהגים הדומים ללהגים המדוברים היום, בשעה שהערבית הספרותית הקלסית שימשה רק לכתיבה. הספרות של היהודים והנוצרים חושפת עובדה זו בבהירות רבה. כל הנתונים היו ידועים גם לפני מחקריו, אבל הוא זה שעמד על טיבם האמיתי של הטקסטים, ופירט בצורה יסודית את המאפיינים הלשוניים בכתיב, בתורת ההגה והצורות ובתחביר, אשר מגלים את הלשון שדיברו כותבי ספרות זו, ובכללם גם גדולי ישראל כמו הרמב"ם. דבריו משמשים בסיס איתן לכל מחקר ממשך בתחום.

ממחקר הערבית נובעות גם מסקנות באשר לבלשנות הכללית. התפתחות הערבית באלף וארבע מאות השנים האחרונות מהווה דוגמה יפה לשינויים לשוניים שאפשר לעקוב אחריהם ולנתח אותם. על פי זה ניתן להגיע לתובנות כלליות באשר לשאלות יסוד כגון השאלה של התפתחות מקבילה של שפות אשר מתכנסת למשהו משותף מול מוצא משותף של שפות שמתפצלות לשפות הרבה. זו שאלת יסוד בהתפתחות הלשונית, ומחקריו מספקים תובנות מאלפות מאוד בסוגיה כללית זו. ונושא כללי נוסף – השפעתה של לשון מדוברת על הלשון הספרותית, והסימנים לכך, וביניהם תיקוני יתר. אף זה נושא

בלשני כללי, וספרו החשוב [On Pseudo-Corrections in Some Semitic Languages] הוא מחקר קלסי בתחום.

במחקר העברית תרם בלאו בעיקר בתחום הבלשנות ההיסטורית, בעיון בתולדות העברית בתחומי ההגה והתצורה, ובשינויים שעברו על לשוננו בתקופות קדומות ועד לשלבים מאוחרים. תמצית מסקנותיו משוקעת בספרו תורת ההגה והצורות [מהדורת תש"ע], שהוא הבסיס ללימוד הנושא הזה, והשאר מפוזר בספריו ובמאמריו הרבים בתחום, ומקצתם כונסו בשנים האחרונות בכמה ספרים [עיונים בבלשנות עברית; בלשנות עברית; Topics in Hebrew and Semitic Languages]. בצד זה כתב גם ספרי לימוד לבתי הספר – הוא עצמו היה מורה בבית הספר שנים אחדות – וספרים אלה, הגם שהם ישנים, הם עדיין ספרי לימוד מועילים. לדוגמה, ספרו "יסודות התחביר" נראה בעיניי גם היום הספר הטוב ביותר בתחום, על אף השינויים שחלו בתחום זה מאז נכתב.

בלאו היה שנים רבות נשיא האקדמיה ללשון העברית, והיה פעיל מאוד בהכוונת לשון ימינו. משך כמעט עשרים שנה עמד בראש ועדת הדקדוק של האקדמיה. עשרות שנות פעילותו באקדמיה ללשון ניכרות היטב בהחלטותיה ובמעשיה. העברית החדשה היא דוגמה יפה וייחודית של לשון אשר התפתחותה מושפעת בצורה בולטת מהכוונת הלשון, ופעילות האקדמיה ללשון היא אחד הגורמים העיקריים המשפיעים, אם לא הגורם המרכזי ביניהם. במקביל שימש גם כעורך הביטאון המדעי "לשוננו" משך שנים רבות, ואף בו ניכרת תרומתו המחקרית.

עוד יש להזכיר את תרומתו למילון העברית המקראית [שחלק ממנו היה בהשתתפותו כעורך, והשלמתו בידי פרופ' מ"צ קדרי ז"ל], ואת מילונו המקיף לערבית היהודית, ועוד הרבה מחקרים חשובים. והרבה יותר ממה שכתוב כאן – כתוב במחקריו.

ראוי לומר גם כמה מילים על אישיותו המיוחדת. הייתה בו יכולת נדירה לעסוק גם בפרטי הפרטים, וזה הרי עיקרו של העיסוק המדעי, וגם לראות את התמונה הכללית. בדרך כלל חוקרים מתגדרים בפרטים קטנים, ובונים מהם בעבודת נמלים את בניין המחקר המדעי. כך יאה וכך נאה, וכך עשה גם בלאו. מחקריו הם איסוף הפרטים הקטנים, ויש לו מאמרי מופת העוסקים במעתק הגאים שיש לו תיעוד נדיר, או במסקנות שנובעות מפריט תחבירי בודד. אבל מלבד כל אלה הייתה בו גם היכולת לשרטט את התמונה הכללית. ולא רק התמונה הלשונית, אלא גם התמונה ההיסטורית והחברתית העולה ממנה. ספרו על הערבית היהודית [Emergence and Linguistic Background of Judeo-Arabic] הוא דוגמה מופתית לכך. התמונה הזאת מעוררת גם מחשבות לגבי שימושם של היהודים בימי הביניים בערבית

ובעברית. גם במחקריו בלשון העברית ניכרת הראייה הכוללת, כמו למשל מאמרו החשוב "הרהוריו של ערביסטן על השתלשלות עברית המקרא וסעיפיה" [פורסם בלשונונו ס, ושוב עם הרחבות בספרו "בלשנות עברית"].

כמו בכל דבר בחיים, גם בעולם האקדמי, והבלשנות בכלל זה, יש אופנות המשתנות מפעם לפעם. וכמקובל בעולם, כשעולה אופנה חדשה יש רבים הנסחפים אחריה, כדי להשתייך לצד ה"נכון". בלאו לא נגרר אחרי אופנות חדשות, והדבר בלט גם ביחס לתיאוריה הגנרטיבית, גם ביחס לדיון על הארגטיביות, ובעוד נושאים. במתינות האופיינית לו שקל את הדברים, והשמיע את דעתו המנומקת גם כשאיננה אופנתית.

פעמים רבות הדגיש שהוא מעדיף לאחוז בהשקפה המקובלת, שנראית לו נכונה, ותואמת לעובדות, ולא בתיאוריה חדשנית ויפה אשר לדעתו התאמתה לעובדות הלשוניות מפקפקת. דוגמה יפה לדבר תמצאו בדבריו על לשון מגילות מדבר יהודה וזיקתה לשלבי העברית הקודמים. בניגוד לכמה חוקרים חשובים של לשון המגילות, שראו בה שיקוף של להג עברי חי ועצמאי, עמד על דעתו שאין לראות בה להג חי עצמאי המנותק יחסית משלבי העברית הקודמים.

ישוב הדעת שלו היה בעיניי תמיד לפלא. משאו ומתנו המדעי, וגם האישי, היה בנחת. הוא לא נקט בגישה שצריך להכניע את יריביו בלהט הוויכוח, אלא הציג את הדעות השונות, ונימק את דעתו. דבריו היו שקולים, והוא היה מוכן לשמוע גם דעות אחרות ולשקול את דעותיו מחדש. "אל תאמר קבלו דעתי – שהן רשאים ולא אתה" – מידה זו נתקיימה בו ואצלו. דוגמה מופלאה בעיניי היא הוויכוח על מוצאם של הלהגים הערביים. במחצית השנייה של המאה העשרים הציע בלשן חשוב, צ' פרגוסון, תיאוריה ולפיה הלהגים הערביים המדוברים אינם משתלשלים מן הלהגים הערביים השונים מהתקופה הקלסית אלא מפרוטו-ערבית מדוברת [תיאוריית ה"קוינה"]. בלאו, שהיה מגדולי חוקרי תולדות הלהגים הערביים, חשב ההיפך, והיה נחרץ מאוד בדעתו זו. הוא פרסם מחקרים רבים להראות את צדקת דבריו בסוגיה. והנה, בספר שהוציא לפני כמה שנים, סקר את מחקר הלהגים, והציג כמה שאלות שעדיין נשארו פתוחות לדיון, ואחת מהן – מה מוצאם של הלהגים המדוברים. הוא סוקר שם את שתי הדעות, זו שלו וזו של יריביו, עם הפניות לספרות המקצועית, ומשאיר לקורא לשפוט ולהכריע.

כושר העבודה והחריצות הבלתי-נדלית שלו היו מדהימים. עוד בשנת המאה לחייו פרסם ארבעה ספרים חדשים! הלוואי עלינו מעט מן המשמעת העצמית המופלגת שלו.

ואסיים בנימה אישית – פרופסור בלאו פתח בפניי עולמות של דעת ומחקר, דרכי חשיבה ואופני הסתכלות על המחקר, וגם על החיים בכלל. הוא עודד וסייע לי, ועשה הרבה כדי שאתקדם בלימודיי. הוא אהב את תלמידיו, התעניין בהתקדמותם, ועשה ככל יכולתו עבורם. יחסו הלבבי והחם היה תמיד מקור של כוח ועידוד. עם פטירתו אבד לי מורה אהוב ואיש יקר, ואני מקווה שאוכל ליישם מעט ממה שהעניק לי.

יהי זכרו ברוך!